Ināra Klekere

Attēlu izcelsme un funkcijas Livonijas aprakstā Sebastiāna Minsteras “Kosmogrāfijas” 16. gadsimta izdevumos

Atslēgvārdi: Sebastiāna Minsteras “Kosmogrāfija”, Livonijas attēli 16. gadsimtā, piktogrāfiski attēli 16. gadsimta grāmatniecībā, Olavs Magnuss un Minsteras “Kosmogrāfija”.

Ar Sebastiāna Minsteras (*Sebastian Münster*; 1488–1552) pazīstamo darbu “Cosmographia” (turpmāk rakstā “Kosmogrāfija”) ir saistīts plašs jautājumu klāsts, arī jautājums par attēliem, kuri pievienoti Livonijas apraksta tekstam un kuriem ir veltīta šī publikācija. Rakstā aplūkotas attēlu funkcijas izdevumā, mainīgums laika gaitā, izcelsme un autentiskums. Salīdzinājumā ar Livonijas apraksta literāro tekstu, kura padziļinātai analīzei pievērsušies dažādu nozaru (vēstures, folkloristikas, valodniecības u. c.) zinātnieki, ilustratīvajam materiālam veltīta nesalīdzināmi mazāka uzmanība.

Pateicoties digitālajiem resursiem, raksta sagatavošanas laikā pavērās iespēja iepazīt un salīdzināt ne tikai Latvijā, bet arī citās Eiropas bibliotēkās izkļēdētos “Kosmogrāfijas” sējumus. Avotu pieejamībai īpaši nozīmīgs bija Bavārijas valsts bibliotēkas Minhenes digitalizācijas centra (*Münchener Digitalisierungszentrum*) digitālais krājums, kurā pieejams vairums 16. gadsimta “Kosmogrāfijas” izdevumu.

Daudzie izdevumi, kā arī 16. gadsimta grāmatu “nepārskatāmība” ir pamatā atrodamo datu nevienādībai par “Kosmogrāfiju”: dažādos avotos minēts atšķirīgs izdevumu skaits, iznākšanas gadi u. tml. Balstoties uz bibliogrāfiju, pirmām kārtām 16. gadsimta izdevumu repertuāru “Vācu valodas telpā iznākušo 16. gadsimta iespieddarbu rādītājā” (“Das Verzeichnis

der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)”)¹, un dažādiem grāmatzinātnieku pētījumiem, var secināt, ka 16. gadsimtā iznākuši deviņpadsmit vai divdesmit izdevumi vācu, pieci vai seši franču, trīs itāliešu un viens izdevums čehu valodā.² Raksta sagatavošanai vairāki izdevumi nebija pieejami, tomēr ir iespāids, ka to trūkums būtiski nemainītu secinājumus par rakstā izvirzītajiem jautājumiem. Izņemot dažus, vairums “Kosmogrāfijas” izdevumu vācu, latīņu, franču un itāliešu valodā ir iespiesti Bāzelē, Henriha Petri tipogrāfijā (*Officina Henricpetrina*). Ar šo uzņēmumu, kas savā darbībā orientējās ne tikai uz vietējo, bet arī ārvalstu grāmatu tirgu, “Kosmogrāfijas” autoru vienoja arī ģimeniskas saites. Ap 1529./30. gadu viņš bija noslēdzis līgumu ar tipogrāfijas īpašnieka Adama Petri (*Adam Petrus*; 1454–1527) atraitni Annu Zelberi (*Anna Selber*), taču, palikdams uzticīgs zinātniskajai darbībai, spiestuves vadību atstāja audzēdēla Henriha Petri (*Henricus Petrus*; 1508–1579) pārziņā.

Minsteras pazīstamākais darbs “Kosmogrāfija” 16. gadsimtā bija viens no populārākajiem

1 Pieejams: <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/historische-drucke/recherche/vd-16/> [skatīts 20.12.2019.].

2 *Ausgaben der Cosmographia von Sebastian Münster 1544–1628*. Pieejams: <http://landkarten-sammeln.de/Eyfalia/Cosmographia%20Ausgaben%20Tabelle.pdf> [skatīts 20.12.2019.].

enciklopēdiskas ievirzes pasaules aprakstiem ne tikai Vācijā, bet visā Eiropā. Grāmatas popularitāti veicināja teju ikvienam cilvēkam viegli uztveramā veidā sniegtais vielas izklāsts. Kā izsenis atzīmējuši Minstera biogrāfi un liecina piezīmes “Kosmogrāfijas” tekstā, šajā kompilatīvajā sacerējumā ir apkopotas ziņas no visiem autoram pieejamajiem iespējajiem avotiem, izmantoti novadu apceļotāju un iedzīvotāju apraksti, kā arī paša autora pieredzētais, jo Minsters bija apceļojis daudzas vācu zemes un vācis ziņas iecerētajam darbam. Lai arī “Kosmogrāfijā” dominē ģeogrāfiska satura informācija, ko īpaši bagātina tajā iekļautais kartogrāfijas materiālu apkopojums, satura ziņā grāmata pārsniedz šīs nozares ietvarus. Līdzīgi citiem šādas ievirzes humānistu veikumiem, atklājot “cilvēku eksistences daudzveidīgās formas”³, arī “Kosmogrāfija” sniedz priekšstatu par dažādu zemju sabiedrisko kārtību, dzīvesveidu, lietotajām valodām, reliģiskajām praksēm, izcilām personībām u. c.

Vairums populārā darba izdevumu ir laisti klajā pēc Minsteras nāves 1552. gadā, taču izdevniecībai pietuvinātie līdzautori rūpējās, lai vajadzības gadījumā tie tiktu papildināti. Atjaunināta ik pa laikam bija arī grāmatas apdare, dažkārt tikai pamainot vietām jau izmantotus kokgriezuma attēlus, bet atsevišķos gadījumos – papildinot ar jauniem.

Nelielais Livonijai atvēlētais attēlu kopums ne tikai sniedz ieskatu “Kosmogrāfijas” mākslinieciskās apdares izveidē, bet arī liecina par to enciklopēdiski ievirzīto izdevumu teksta ilustrēšanas tradīciju apguvi un izmantošanu, kas jau bija izveidojušās un nostiprinājušās 15. gadsimta beigās. Iespējams, visspilgtāk tās vienkopus izpaudās populārākajā no šāda veida izdevumiem – 1493. gadā

iespējamajā Hartmaņa Šedela (*Hartmann Schedel*; 1440–1514) “Pasaules hronikā”.⁴

Hronika sniedz daudzveidīgas liecības par ilustrāciju sasaisti ar literāro tekstu un funkcijām grāmatas apdarē. Starp ilustrācijām atrodamas mākslinieka iztēlē balstītas vizuālas teksta interpretācijas (piemēram, Ievas radīšana no Ādama ribas), autentiskas pilsētu panorāmas, kas sniedz objektīvu priekšstatu par tajās attēlotajām vietām, kā arī ievērojams skaits neliela izmēra vizuālu norāžu izdevuma ērtākai izmantošanai (“ceturtdaļas lieluma” cilvēku attēli, kas zīmēti bez pretenzijām uz līdzību prototipam, norāda uz izcilu personu pieminējumiem tekstā; valdnieka varas simboli (kronis, valsts ābols, zizlis) pie valstu aprakstiem; zīmes, kas biežāk sējuma ļauj vieglāk pamanīt teksta vietas par kariem, epidēmijām, dabas katastrofām, u. c.). Autentisku attēlu aizstāšanai dažkārt hronikā izmantoti prototipiem tipoloģiski radniecīgi kokgriezumi (Šedela hronikā nereti ir aizstātas pilsētu panorāmas). Vēlākajos gadsimtos noskaidrots, ka “Pasaules hronikas” ilustratori Mihaels Volgemuts (*Michael Wolgemut*; 1434–1519) un viņa audžudēls Vilhelms Pleidenvurfs (*Wilhelm Pleydenwurff*; 1460–1494) tās mākslinieciskajai apdarei pagatavojuši 642 kokgriezumus, kas tika izmantoti ap 1808 ilustrāciju novilkumu vajadzībām.

Salīdzinot ar “Pasaules hroniku” (šajā gadījumā norobežojoties no vizuālu aizguvumu uzrādījumiem), attēlu pamatfunkcijas “Kosmogrāfijā” saglabājās, taču palielinājās eksaktu attēlu īpatsvars. Galvenokārt tas notika, pateicoties bagātīgajam karšu klāstam. Kā būtiskākais no 16. gadsimta grāmatu mākslā ienākušiem teksta ilustrēšanas jauninājumiem ir minama autentisku, prototipiem atbilstīgu portretu parādīšanās grāmatu lappusēs.⁵

3 Noe, A. 2008. Das Buch in der Gesellschaft der Renaissance. In: Noe, A. *Renaissance*. Graz/Austria: Akad. Druck-und-Verl.-Anst., S. 60. (Geschichte der Buchkultur; 6)

4 Schedel, H. 1493. *Liber chronicarum*. Nürnberg: Anton Koberger. [20], CCXCIX [= 299], [7] ff.: il. kokgriezumā.

5 Lühmann, E. 2003. Porträtwerke. In: *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Bd. 2. Stuttgart: Anton Hiersemann, S. 65.

1 Rīgas panorāma

1550. gada latīņu valodā pārtulkotās “Kosmogrāfijas” izdevumā pirmoreiz ievietoti tās autora Minstera un izcilā humānista Roterdamas Erasma (*Desiderius Erasmus von Rotterdam*; ap 1466/1467/1469–1536) portreti. Vēlāk tie tika izmantoti arī vācu un citās valodās iespiestajos šīs grāmatas izdevumos.

Pirmajos četros vācu valodā iespiestajos “Kosmogrāfijas” izdevumos (1544, 1545, 1546, 1548), tāpat kā vienīgajā 1554. gadā Prāgā iespiestajā izdevumā čehu valodā, Livonijas aprakstam bija atvēlēta apmēram viena lappuse teksta bez ilustrācijām.

Ievērojami paplašināti un ilustrēti Livonijas apraksti “Kosmogrāfijā” parādījās, sākot ar piekto, ievērojami paplašināto 1550. gada izdevumu vācu valodā un tajā pašā gadā pirmoreiz klajā laisto tulkojumu latīņu valodā. Turpmākajos izdevumos pieeja Livonijas apraksta ilustrēšanai kopumā atbilda vispārējiem teksta ilustrēšanas paņēmieniem.

Abi 1550. gada izdevumi bagātināja Latvijas kultūras vēsturi ar tādām fundamentālām valodniecības un mākslas vēstures vērtībām

kā pirmais iespiests teksts latviešu valodā (tā sauktā Hāzentētera tēvreize) un senākā iespiestā Rīgas panorāma. 1 Ar izdevumam nepieciešamām, bet nebūtiskām korekcijām⁶ tēvreize latviešu valodā, kurai virs attiecīgām rindām pie vārdiem bija pievienots tulkojums attiecīgā “Kosmogrāfijas” izdevuma valodā, un Rīgas panorāma ietilpa arī visos turpmākajos “Kosmogrāfijas” izdevumos. Par papildu ziņu sniedzēju 1550. gada izdevumā ievietotajam Livonijas aprakstam “Kosmogrāfijā” ir minēts Hanss Johans Hāzentēters (*Hasentöter*, arī *Hasentödter*, *Leporicida* (lat.); ap 1517 – ap 1586), kurš pirms tam esot vairākus gadus uzturējies Livonijā.⁷

6 Panorāmas novilkumiem dažādos izdevumos uzrakstam pie attēlā redzamajām celtnēm vērojamas burtu izmaiņas, bet tēvreizes salikums ticis pielāgots pārējā teksta lappuses spogulim un burtu garnitūrai.

7 Münster, S. 1550. *Cosmographie oder beschreibung aller länder...* Basel: Petri, S. DCCCCXXXII [= 932].

Mūsdienās Hāzentēters dažkārt hipotētiski tiek minēts arī kā Rīgas panorāmas autors.

Pārējie četri kokgriezuma attēli latīņu un vācu valodā iespējamos Livonijas aprakstos (1550) bija neliela izmēra ilustrācijas **2** **3** **4** **5**: sarkofāgs, pilsētas norāde, sieviete (1. variants), sieviete (2. variants). Nosacīti tās var uzskatīt par piktogāfiskām norādēm. Ik pa laikam, pievienoti tekstam, šie attēli atkārtojas dažādu “Kosmogrāfijas” izdevumu atšķirīgās teksta vietās, lai lasītājam ļautu vieglāk orientēties ap tūkstoš lappušu biežajā sējumā.

Atšķirībā no autentiskās Rīgas panorāmas, kas ietilpa visos ilustrētajos “Kosmogrāfijas” izdevumos, pārējo attēlu izmantošana bija neregulāra un dažādos izdevumos to sastāvs bija mainīgs (skat. 1. tabulu). Arī katra atsevišķā attēla saturiskā sakritība ar tekstu nebija vienāda. Viena no “Kosmogrāfija” bieži lietotām vizuālām marginālijām bija pilsētas norāde. **3** Livonijas aprakstos atbilstīgi saturam šī kokgriezuma ilustrācija tiek pievienota rindkopai par Rīgu un varētu būt attiecināta arī uz citām aprakstā pieminētajām Livonijas pilsētām. Līdzīgais attēla izmērs, kompozīcijas un motīvu radniecība vedina domāt par to, ka pilsētas norāde “Kosmogrāfijā” varētu būt rosinājusi līdzīga, bet jau konkretizēta zīmējuma – Nikolaja Mollīna (*Nicolaus Mollinus*; ap 1550–1625) agrīnajos iespiedumos dažkārt sastopamās Rīgas “mazās” panorāmas – rašanos. Tikai ļoti attālinātā veidā ar zemnieku pagāniskajiem bērnu paradumiem sasaucas sarkofāga attēls, savukārt sieviešu attēlus nezinātājs varētu noturēt arī par attiecīgā teksta autentiskām ilustrācijām. Izdevumos vācu valodā tradicionāli ir izmantots sievietes attēla 1. variants (visnotaļ atturīgā tērpā **4**), savukārt latīņu, itāliešu un franču valodā iznākušajos tulkojumos pie Livonijas sieviešu slinkuma un ākstīgā ģērbšanās veida raksturojuma atrodams stipri atšķirīgais 2. variants (kupla auguma dāma ar rozi un sunīti uz pakāļkājām **5**).

Ieskats turpmāko gadu izdevumos liecina, ka franču un itāliešu valodā klajā laistie izdevumi, kas pēc 1575. gada vairs netika iespiesti, apdares ziņā vairāk līdzinājās 1550. gadā izdotajam

2 Sarkofāgs

3 Pilsētas panorāma

“Kosmogrāfijas” tulkojumam latīņu valodā, kas bija mērķēts uz izglītības ziņā pārāku lasītāju loku.

16. gadsimta 60. gados Livonijas aprakstus “Kosmogrāfijā” sāka papildināt ar ziņām par Livonijas karu, livoniešu pretošanos krievu karaspēkam un Livonijas ordeņa mestriem. Iespējams, sastādītāji, apsverot to, ka agrāk lietotie piktogrāfiskie attēli vairs nenorāda uz nozīmīgākajām satura vietām, no tiem atteicās, atstājot 1564., 1574. un 1578. gadā vācu valodā iespēstajos izdevumos vien autentisko Rīgas panorāmu (skat. 1. tabulu).

Būtiski jauninājumi Livonijas apraksta ilustrēšanā, tradicionāli saglabājot Rīgas panorāmu, bija ieviesti 16. gadsimta 80. un 90. gadu izdevumos (skat. 1. tabulu).

Livonijas aprakstā pieminēto Polockas kauju ilustrēja attēls, kas bija ļoti līdzīgs šī paša notikuma ilustrācijai 1563. gadā Augsburgā izdotajā skrejlapā “Patiesas un šausmīgas ziņas par nežēlīgo moskovītu ienaidnieku” (“Wahrhaftige und erschrockliche Zeitung, von dem grausamen Feind der Moscowiter”). Livonijas kara notikumu atspoguļojums bija viena no sava laika publicistiskajās skrejlapās biežāk ietvertajām tēmām, un Polockas kaujai veltītie “Patiesu un šausmīgu ziņu” izdevumi (ne tikai vācu, bet arī čehu un latīņu valodā) kļājā nāca vēl 1583. gadā.⁸ Vismaz divos no tiem (1563. gada Augsburgas un 1583. gada Ķelnes izdevumam) bija ievietota arī raksturīgā ilustrācija, kuras nedaudz atšķirīgs pārzīmējums vai citādi iegūta, varētu teikt, folklorizējusies, klišēja ir izmantota Livonijas aprakstā. ⁶

Līdzīgi, kā tas bija praktizēts jau agrāk, arī šiem “Kosmogrāfijas” izdevumiem bija piemēklēti piemēroti attēli no spiestuvē glabātā kogrīezumu krājuma.

1. tabula

Livonijas apraksta attēli “Kosmogrāfijas” izdevumos: 1550–1598

Nr. p. k.	Attēla nosaukums	Izdošanas gads, valoda, atrašanās vieta
1.	Rīgas panorāma	Sākot ar 1550. g., visos izdevumos, bet vienīgā ilustrācija: 1564 (vācu), 1574 (vācu), 1578 (vācu)
2.	Sarkofāgs	1550 (vācu), 1550 (latīņu), 1552 (franču), 1552 (latīņu), 1553 (vācu), 1554 (latīņu), 1556 (vācu), 1558 (itāļu), 1559 (latīņu), 1561 (vācu), 1572 (latīņu), 1575 (itāļu, Ķelnē)
3.	Pilsētas panorāma	1550 (vācu), 1553 (vācu), 1556 (vācu)
4.	Sieviete (1. variants)	1550 (vācu), 1553 (vācu), 1556 (vācu), 1561 (vācu)
5.	Sieviete (2. variants)	1550 (latīņu), 1552 (franču), 1552 (latīņu), 1554 (latīņu), 1558 (itāļu), 1559 (latīņu), 1572 (latīņu), 1575 (itāļu, Ķelnē)
6.	Mednieks	1588 (vācu), 1592 (vācu), 1598 (vācu)
7.	Polockas kauja	1588 (vācu), 1592 (vācu), 1598 (vācu)
8.	Pagāniskā lūgšana	1588 (vācu), 1592 (vācu), 1598 (vācu)
9.	Spoki un burvji	1588 (vācu), 1592 (vācu), 1598 (vācu)
10.	Raganas un mošķi	1588 (vācu)

8 Kappeler, A. 1988. Die deutschen Flugschriften über die Moskowiter und Ivan der Schrecklichen im Rahmen der Rußlandliteratur des 16. Jahrhunderts. In: *Russen und Rußland aus deutscher Sicht 9.–17. Jahrhundert*. Bd. 1. München: Wilhelm Fink Verlag, S. 163.

4 Sieviete (1. variants)

5 Sieviete (2. variants)

6 Polockas kauja

7 Pagāniskā lūgšana

8 Spoki un burvji

Livonijas apraksta attēlu veidi un izcelsme “Kosmogrāfijas” izdevumos: 1550–1598

Nr. p. k.	Attēla nosaukums	Attēla izmēri (mm)	Attēla veids	Attēla izcelsme, lietojums
1.	Rīgas panorāma	100 × 155	Autentiska pilsētas panorāma	Nezināms mākslinieks
2.	Sarkofāgs	45 × 70	Nosacīti piktogrāfisks attēls	Vairākkārt izmantots “Kosmogrāfijas” izdevumos
3.	Pilsētas panorāma	27 × 57	Nosacīti piktogrāfisks attēls	Vairākkārt izmantots “Kosmogrāfijas” izdevumos
4.	Sieviete (1. variants)	62 × 43	Nosacīti piktogrāfisks attēls	Vairākkārt izmantots “Kosmogrāfijas” izdevumos
5.	Sieviete (2. variants)	60 × 45	Nosacīti piktogrāfisks attēls	Vairākkārt izmantots “Kosmogrāfijas” izdevumos
6.	Mednieks	46 × 63	Piemeklēts saturiski iederīgs attēls	Magnus, O. 1567: p. 695; S. 490.
7.	Polockas kauja	75 × 80	Aizgūts attēls	“Warhafftige... Zeitung”
8.	Pagāniskā lūgšana	46 × 63	Piemeklēts saturiski iederīgs attēls	Magnus, O. 1567: p. 94; S. 83.
9.	Spoki un burvji	46 × 63	Piemeklēts saturiski iederīgs attēls	Magnus, O. 1567: p. 107; S. 94.
10.	Raganas un mošķi	46 × 63	Piemeklēts saturiski iederīgs attēls	Magnus, O. 1567: p. 119; S. 107.

(Piezīme: Olava Magnusa darbiem norādīta attēla atrašanās vieta abos 1567. gada izdevumos: latīņu (p. ...) un vācu (S. ...).)

Livonijas apraksta attēli 16. gadsimta 80. un 70. gadu izdevumos bija aizstāti nevis ar oriģinālām ilustrācijām, bet saturam pielāgotiem attēlu novilkumiem, šajā gadījumā izmantojot Henriha Petri spiestuvē izgatavoto attēlu komplektu Olava Magnusa (*Olaus Magnus*; 1490–1557) grāmatas “Ziemeļu tautu apraksts” (“*Historia de Gentibus Septentrionalibus*”) 1567. gada izdevumiem latīņu un vācu valodā⁹. 7 8 9 10 Abu šo izdevumu savstarpēji vienādās ilustrācijas to skaita, saturs un izvietojuma ziņā atbilda 1555. gadā Romā iespiestajam Olava Magnusa grāmatas

pirmizdevumam¹⁰, kas pamatoti uzskatāms par minētajos Bāzeles izdevumos sastopamo kokgriezumu prototipu.

Livonijas aprakstam ir izmantoti četri kokgriezumi no Bāzeles “Ziemeļu tautu apraksta” ilustrāciju komplekta (skat. 1. un 2. tabulu). Kaut arī Olava Magnusa darbā nav aprakstīta Livonija, “Kosmogrāfijā” ievietotie attēli izrādījās noderīgi arī šī novada tipoloģiski līdzīgu parādību ilustrēšanai.

Livonijas apraksta sākumā pie meža dzīvnieku uzskaitījuma redzamais mednieks 10 Olava Magnusa grāmatā atrodams pie nodaļas par Eiropas ziemeļos mītošajām caunām un sabuļiem un to ādām. Līdzīgi noderēja arī Olava Magnusa ilustrācija nodaļai par Eiropas ziemeļu

9 Latīņu izd.: Magnus, O. 1567. *Historia... De Gentibus Septentrionalium*. Basileae: Henricpetrus; vācu: Magnus, O. 1567. *Olav Magni Historien der Mitnachtigen Länder*. Basel: Petri.

10 Magnus, O. 1555. *Historiae de gentibus septentrionalibus...* Romae: [Apud Ioannem Mariam de Viottis Parmensem].

tautu māņticību un elku pielūgšanu. 7 Šīs ilustrācijas saturiskais pirmvariants saskatāms Olava Magnusa jūras kartē “Carta Marina”¹¹, kas iespiesta Venēcijā jau 1539. gadā. Livonijas apraksta pārējie divi kokgriezumi 8 9 attiecīga satura ilustrēšanai ir aizgūti no Olava Magnusa grāmatas nodaļām par velnišķīgiem spokiem, nakts gariem, burvjiem, mošķiem un raganām. Olava Magnusa nodaļas “Par raganu vai mošķu sodīšanu” attēls ar jātnieku – velnu, kas satvēris kailu sievieti, atrodams tikai vienā – 1588. gada – “Kosmogrāfijas” izdevumā.

Pēc 16. gadsimtā “Kosmogrāfijas” izdevumos publicēto Livonijas aprakstu aplūkojuma secināms, ka gadsimta laikā nomainījās četras savstarpēji secīgas pieejas tā ilustrēšanā:

- ilustrāciju trūkums laikposmā līdz 1550. gadam iespiestajos izdevumos;
- autentiskas Rīgas panorāmas ieviešana un piktogrāfisku attēlu izmantošana saturiski ievērojami paplašinātā Livonijas apraksta ilustrēšanai laikposmā starp 1550. un 1560. gada sākumu;
- attēlu skaita samazināšanās saistībā ar Livonijas kara notikumu atspoguļojumu 16. gadsimta 60. un 70. gados;
- saturam atbilstīgu ilustrāciju piemeklēšana un ieviešana 16. gadsimta 80. un 90. gados.

Kaut arī visa gadsimta gaitā “Kosmogrāfijā” dominēja piktogrāfisku un tipoloģiski atbilstīgu attēlu izmantošana, Olava Magnusa “Ziemeļu tautu apraksta” ilustrāciju lietojums Livonijas aprakstam gadsimta pēdējās desmitgadēs liecina par virzību uz teksta precīzāku interpretāciju. Tomēr attēlu precīza izpratne, kas ļautu izvairīties no spekulatīviem pieņēmumiem, ir iespējama, vien saglabājot kritisku attieksmi pret teksta vizualizācijas izpaušmēm, kas nav domājama bez padziļinātas izpētes par attēlu izcelsmi, lomu un funkcijām iespieddarbā.

9 Raganas un mošķi

10 Mednieks

11 Magnus, O. 1539. *Carta Marina...* Veneciis: [Thomas de Rubis]. 1 karte sadalīta 9 daļās. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.

AVOTI

- Magnus, O. 1539. *Carta Marina*... Veneciis: [Thomas de Rubis]. 1 karte sadalīta 9 daļās. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Magnus, O. 1555. *Historiae de gentibus septentrionalibus*... Romae: [apud Ioannem Mariam de Viottis Parmensem]. [84], 815 p.
- Magnus, O. 1567. *Historia... De Gentium Septentrionalium*. Basileae: Henricpetrus. [84], 854 [2] p.
- Magnus, O. 1567. *Olaj Magni Historien der Mitnachtigen Länder*... Basel: Petri. [30] Bl., DCXXIII, [1] S.
- Münster, S. 1544. *Cosmographia. Beschreibung aller Lender*... Basel: Heinrich Petri. [6] Bl., XXVIII Doppeltaf., DCLIX, [1] S. VD16 M 6689. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1545. *Cosmographia. Beschreibung aller Lender*... Basel: Heinrich Petri. [14] Bl., XXVIII Doppeltaf., DCCXVIII S., [1] Bl. VD16 M 6690. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1546. *Cosmographia. Beschreibung aller Lender*... Basel: Heinrich Petri. [14] Bl., XXVIII Doppeltaf., DCCXVIII S., [1] Bl. VD16 M 6691. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1548. *Cosmographia. Beschreibung aller Lender*... Basel: Heinrich Petri. [14] Bl., XXVIII Doppeltaf., DCCXVIII S., [1] Bl. VD16 M 6691. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1550. *Cosmographiae universalis Lib. VI*... Basileae: Petri. [12] Bl., 14 Doppeltaf., 1162 S., [1] Bl. VD16 M 6692. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1550. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri. [10] Bl., XIII Doppeltaf., MCCXXXIII S. VD16 M 6693. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1552. *La cosmographie universelle*... Basel: Petri. [6] Bl., 14 Doppeltaf., 1429 S. VD16 M 6707. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1552. *Cosmographiae universalis Lib. VI*... Basel: Petri. [12] Bl., 14 Doppeltaf., 1162 S., [1] Bl. VD16 M 6716. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1553. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri. [10] Bl., XIII Doppeltaf., MCCXXXIII, [1] S. VD16 M 6694. Elektroniskā versija: Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf.
- Münster, S. 1554. *Cosmographiae universalis Lib. VI*... Basel: Petri. [12] Bl., 14 Doppeltaf., 1162 S., [1] Bl. VD16 M 6717. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1556. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri. [10] Bl., XIII Doppeltaf., MCCXXXIII, [1] S. VD16 M 6695. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1558. *Sei libri della cosmographia universale*... Basel: Petri. Elektroniskā versija: Portugāles Nacionālās bibliotēkas digitālajā krājumā.
- Münster, S. 1559. *Cosmographiae universalis Lib. VI*... Basel: Petri. [12] Bl., 14 Doppeltaf., 1162 S., [1] Bl. VD16 M 6718. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1561. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri. [16] Bl., XIII Doppeltaf., MCCCCLXXV, [1] S. VD16 M 6697 Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1564. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri. [16] Bl., XIII Doppeltaf., MCCCCLXXV, [1] S. VD16 M 6698. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*... Basel: Petri, 1567.[40] Bl., XIII Doppeltaf., [8] Bl., MCCCCLXVII, [1] S. VD16 M 6699. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1569. *Cosmographie oder beschreibung aller Länder*... Basel: Petri. [40] Bl., XXVI Doppeltaf., [8] Bl., MCCCCLXVII, [1] S. VD16 M 6700. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1572. *Cosmographiae universalis Lib. VI*... Basel: Petri. [94] Bl., 26 Doppeltaf., 1333, [1] S., [1] Bl. VD16 M 6719. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1574. *Cosmographie, oder beschreibung aller Länder*... Basel: Petri. [12] Bl., XXVI Doppeltaf., MCCCCXIII S., [1] Bl. VD16 M 6719. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1575. *Cosmographia universale*... Köln: Birckmann, Arnold d. Ä. (Erben). [6] Bl., 14 Doppeltaf.,

- 1237 S. VD16 M 6713. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1578. *Cosmographie. Oder beschreibung Aller Länder...* Basel: Petri. [13] Bl., XXVI Doppeltaf., MCCCCXIII S., [1] Bl. VD16 M 6703. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1588. *Cosmographie. Oder beschreibung Aller Länder...* Basel: Henricpetri, Sebastian. [14] Bl., XXVI Doppeltaf., MCCCCXX S., [2] Bl. VD16 M 6704. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1592. *Cosmographie. Oder beschreibung Aller Länder...* Basel: Henricpetri, Sebastian. [14] Bl., XXVI Doppeltaf., MCCCCXXI, [1] S., [1] Bl. VD16 M 6705. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Münster, S. 1598. *Cosmographie: das ist beschreibung Aller Länder...* Basel: Henricpetri, Sebastian. [14] Bl., XXVI Doppeltaf., MCCCCXXI, [1] S., [1] Bl. VD16 M 6706. Elektroniskā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.
- Schedel, H. 1493. *Liber chronicarum*. Nürnberg: Anton Koberger. [20], CCXCIX [=299] f.

LITERATŪRA

- Ausgaben der Cosmographia von Sebastian Münster 1544–1628*. [S. a.] Dažādos avotos minēto izdevumu tabulveida pārskats. Pieejams: <http://landkarten-sammeln.de/Eyfalia/Cosmographia%20Ausgaben%20Tabelle.pdf> [20.12.2019.].
- Kappeler, A. 1988. Die deutschen Flugschriften über die Moskowiter und Ivan der Schrecklichen im Rahmen der Rußlandliteratur des 16. Jahrhunderts. In: *Russen und Rußland aus deutscher Sicht 9.–17. Jahrhundert*. Herausgegeben von M. Keller. München: Wilhelm Fink Verlag, S. 150–182.
- Lühmann, E. 2003. Porträtwerke. In: *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Bd. 2. Stuttgart: Anton Hiersemann, S. 64–67.
- Noe, A. 2008. Das Buch in der Gesellschaft der Renaissance. In: Noe, A. *Renaissance*. Graz/Austria: Akad. Druck-und-Verl.-Anst., S. 11–91. (Geschichte der Buchkultur; 6)